

MICROHISTÒRIA A CATALUNYA. A PROPÒSIT DE L'OBRA DE JAUME CODINA

JOSEP FERNÁNDEZ I TRABAL
Historiador

Editorial Columna va publicar, el passat mes d'abril, *A Sant Boi de Llobregat*, la darrera obra de Jaume Codina i Vilà, que constitueix un interessant assaig de microhistòria i un motiu de reflexió sobre l'arrelament d'aquest gènere a Catalunya.

Tothom sap que en els darrers anys s'han posat progressivament en dubte les premisses sobre les quals recolzava la investigació històrica i la historiografia des de l'origen mateix de la història com a ciència en el segle XIX. A començament dels anys setanta existia una gran fe en les possibilitats de la història com a ciència capaç d'estudiar l'home en el seu sentit més ampli i globalitzador, que recolzava alhora sobre una creença general en les possibilitats de la ciència, el progrés i la modernitat. Com a conseqüència d'aquest fet estava fermament consolidada en els països occidentals una forma d'investigació del passat que donà origen a una història economicosocial, estructural i objectivista, que propugnava l'ambició ideal d'una història total i la necessitat d'estudiar el passat per comprendre el present i construir un futur millor. Aquesta concepció, tanmateix, s'ha qüestionat fins als fonaments. El prestigiós historiador anglès Lawrence Stone va advertir en un article premonitori publicat a *Past and Present* (1979) sobre la transcendència d'un tipus d'historiografia que anomenava *narrativa*. Segons aquest autor, el retorn de la narració com a fil conductor de la investigació històrica és la reacció al domini de la història de la postguerra: el model marxista, el demogràfic francès i l'economicista nord-americà. Els historiadors han obert temàtiques i enfocaments nous i han adoptat noves estratègies d'investigació. En el centre de la història ja no figuren les accions de les personalitats rellevants, ni les estructures polítiques, socials i econòmiques impersonals, sinó les experiències existencials de la gent corrent i insignificant, en un intent d'escriure una història més humana. Una de les característiques de la situació actual és la fragmentació dels temes objecte d'estudi i la conquesta de nous terrenys per a l'investigador. Així, ara s'estudien preferentment les classes socials marginades, la dona, el sexe, la cultura popular, l'alimentació i un llarg

etcètera de temes suposadament nous, amb el risc de parcel·lació excessiva de l'objecte d'estudi i d'oblidar que l'objecte del coneixement històric és l'home i les societats humanes en totes les seves dimensions i en la dinàmica de canvi al llarg del temps. François Dosse i Josep Fontana han advertit recentment contra el risc d'una "història engrunada". Així, la macrohistòria entesa com la investigació en els grans espais i en els temps llargs ha de compartir espai amb la investigació a escala reduïda, és a dir, la microhistòria.

La història local, vinculada tradicionalment als estudiosos i erudits locals i desenvolupada al marge de les universitats, experimentà en els anys setanta un procés de renovació teòrica i metodològica. La primera etapa de l'obra de Jaume Codina s'ha de situar en aquest context de canvi i té com a obres més significatives *La Gent del Fang* (1966), *Historia de una plaza* (1960) i *Com neix un poble* (1969). La vàlua d'aquests treballs rau en la voluntat del seu autor de defugir la mera erudició cronística per traçar visions de conjunt de la dinàmica social de les poblacions del delta del Llobregat. Tot i la localització de la seva anàlisi, Jaume Codina ha estudiat l'home en la seva globalitat. Per això, contra la pretensió de reduir la seva obra a un àmbit menor, caldria recordar que l'estudi del nivell de vida, la vida quotidiana, l'evolució de la població, la conflictivitat social i un llarg etcètera no són temes d'estudi menors, encara que hom limiti l'àmbit d'estudi a un espai geogràfic reduït amb l'objecte de possibilitar la major anàlisi possible. Recordem que l'any 1971, en la publicació de la tesi doctoral *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX* (1971), quan aleshores ja feia més de vint anys que l'autor es dedicava a la pacient recerca documental i arxivística, Codina va plantejar les grans descobertes i els eixos sobre els quals giraria permanentment la seva investigació, molts dels quals han estat reconeguts posteriorment com a fonamentals: la importància cabdal de la immigració francesa; la ruptura social fruit de la desposseïció de la pagesia del domini útil de la terra; el sorgiment del proletariat al llarg del segle XVIII, i l'arrencada demogràfica de mitjan divuitena centúria entesa com a punt de partida de

Articles

la revolució agrícola i industrial. Alhora Codina insistia sobre les constants de la història particular del Delta: l'especificitat d'un territori baix, inundable i insalubre; el fet recurrent de les sortides del riu; el veïnatge i la dependència de Barcelona. Fenòmens generals i fenòmens particulars han trobat sempre en Jaume Codina una imbricació gairebé perfecta.

Sorpren constatar com l'obra de Jaume Codina, vista en el seu conjunt, és admirablement actual perquè conté moltes de les aportacions de l'anomenada *Nova Història*, que tanta fortuna ha fet des que els historiadors francesos hereus dels *Annales* la pregonaren als quatre vents. És per això que Jaume Codina fa la sensació que es mou amb comoditat en el context canviant de la historiografia de la postmodernitat, no pas perquè combregui amb els postulats radicals d'aquesta: més aviat perquè molts dels enfocaments i temàtiques que ara atrauen l'atenció dels nous historiadors ell els conrea d'antic.

En els darrers anys Jaume Codina ha promogut i defensat la utilitat de la microhistòria, entesa més com una forma de fer història i una pràctica que una teoria. La microhistòria no ha estat per a ell un recurs fàcil per renovar els mètodes degradats i caducs de la història local, sinó una elecció conscient. Jaume Codina parlava, ja l'any 1985, de la necessitat del treball al microscopi com a pas ineludible per arribar a la síntesi. L'objectiu bàsic d'aquesta història local exercida en profunditat és "investigar sistemàticament la vida dels homes per sota del nivell del mercat [...] Una tasca d'equip sobretot. Tres són els puntals bàsics d'aquesta nova metodologia històrica: la casa; la família; la feina". Codina propugnava una metodologia que perseguia conèixer el "segment unifamiliar a través dels segles per tal d'intentar superar la barrera de les preguntes sense resposta". I Sant Boi de Llobregat ha estat el territori físic i el medi històric on Jaume Codina ha aplicat el programa i ha desenvolupat la metodologia, aprofitant el seu profund coneixement de la comarca i l'extraordinària riquesa de les fonts disponibles.

Els resultats de les seves investigacions els ha ofert en obres successives. *Els Santboians de 1490* (1990) és una magnífica monografia que reconstrueix al detall la societat local de Sant Boi al final de l'edat mitjana i constitueix un treball innovador pel que fa al contingut i a la metodologia. Una de les principals aportacions d'aquesta obra és el seu estudi "micro" de la condició remença. Codina hi traça la biografia dels remences de la vila, és a dir, els pagesos que estaven obligats al

pagament del tall establert l'any 1448: eren els possessors de 25 masos i cases del poble obligats a l'eixorquia, la intestia i la cugucia, però res més. Paguen alt la redempció temporal o perpètua dels drets i àdhuc el senyor els requereix que mantinguin les seves cases habitades, però els remences de Sant Boi són agricultors acomodats, que regenten explotacions pròsperes, encapçalen negocis i transaccions i arriben a posseir esclaus. No se'ls anomena amb la paraula remença, dada que ens ha de posar en alerta sobre la necessitat de no extrapolar la realitat de les comarques gironines a altres indrets del país i d'aprofundir sobre la diversitat de situacions que s'emparen sota aquesta denominació.

Tot seguit dues obres significatives s'endinsen en el tema de la conflictivitat social i les mentalitats. *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat* (1993) és una obra que supera el marc estricte de Sant Boi, en la qual Jaume Codina fa una dissecció dels conflictes que commoven els pobles del Baix Llobregat en els segles XVI i XVII i la resposta que provocaven per part dels diversos poders presents en el territori. El principal mèrit d'aquesta obra és la immersió en les fonts judicials. L'autor hi transcriu una selecció d'interrogatoris dels inculpats per crims de bandolerisme –alguns extrets sota turment– i n'efectua una anàlisi detallada. *L'aiguabarreig del microcosmos* (1998) torna a centrar-se a Sant Boi i constitueix, segons paraules de l'autor, una experiència d'endinsament "en el camp de les mentalitats i les intencions". Aquesta obra és en realitat una anàlisi comparativa de la situació real de Sant Boi de Llobregat en dos moments concrets dels segles XVI i XVIII a partir del procés judicial per robatori a l'església parroquial (1556) i de l'enquesta criminal contra un habitant del poble acusat de conducta immoral (1744). El resultat d'aquesta introspecció en la vida de Sant Boi posa a la vista, utilitzant paraules de l'autor, "un còctel explosiu, un bullidor de passions".

Entre dues obres Jaume Codina edità les memòries de Pau Porcet (1788-1856), pagès de Sant Boi, oferint al lector un testimoni directe del "dramatisme de la vida del pagès de marina". El llibre de polítiques i curiositats (1995) esdevé a les mans de Jaume Codina un instrument perfecte per descriure aspectes inèdits de la religiositat i la moral, els esdeveniments familiars, la collita i els fenòmens meteorològics, la política i les guerres i els avenços tecnològics, tal com eren viscuts i experimentats per una família vulgar de la pagesia catalana en la transició de l'Antic Règim al règim liberal.

L'any 1998 Jaume Codina va publicar també *El gir de 1750. Origen i creixement modern de la població*, definit per Codina de bon començament com un "llibre-denúncia, un llibre-provocació, un llibre desafiament", en el qual l'historiador pretén contribuir al coneixement de les causes de la revolució demogràfica del segle XVIII a partir de l'experiència adquirida en l'estudi microscòpic de Sant Boi i del delta del Llobregat. Aquesta obra, que no ha tingut el ressò que el mateix autor esperava, conté en síntesi els principals plantejaments teòrics i metodològics de Jaume Codina.

En contrast amb l'obra esmentada, *A Sant Boi de Llobregat* és un llibre més amable adreçat a un públic gens expert. En el pròleg de l'obra, Jaume Codina declara que la seva intenció ha estat "confegir la història", és a dir, tornar a fer que sigui allò que ja no és però que un dia fou. El títol del llibre és per si mateix significatiu: l'autor no té l'objectiu de fer una síntesi clàssica de la història de Sant Boi, sinó reconstruir el passat amb la finalitat de fer-lo reviure. Jaume Codina pretén oferir un retaule de la vida de Sant Boi, una descripció objectiva, més que una interpretació intel·lectual i per tant mediatitzada i subjectiva.

Els protagonistes d'aquesta història de Sant Boi no són els senyors del castell, ni els altres senyors del terme; tampoc ho són els rectors del poble, ni l'elit local, ni els personatges cèlebres que tantes pàgines omplen de les monografies tradicionals. Codina no s'entretén a verificar la repercussió dels esdeveniments històrics generals acceptats a priori. L'autor tampoc estudia exclusivament els pagesos, els pobres, els poderosos, els marginats, les dones o els nens. El seu centre d'interès és la societat santboiana vista en conjunt i en totes les seves dimensions econòmica, social, cultural, mental, política: un cos social que es mou al llarg del temps, amb una dinàmica pròpia i peculiar. En aquesta obra el poble de Sant Boi esdevé el protagonista indiscutit de la seva història.

Els aspectes cronològics de l'obra mereixen una menció específica. Una de les primeres experiències dels microhistoriadors és la poca o nul·la rellevància de les divisions marcades per la macrohistòria. Què tenen a veure amb Sant Boi esdeveniments com la caiguda de Constantinoble o el descobriment d'Amèrica? Certament que quan el món es transforma ho fa a tots els nivells, però els grans canvis són imperceptibles si es redueix el camp d'observació. Ben segur que els habitants de la vila no van canviar la seva vida ni els seus hàbits, ni eren conscients del que significaven aquells esdeveniments de l'any 1453 o de 1492. Una

inundació o l'obertura d'un procés de capbreuació per part del senyor del castell ben segur que els va preocupar molt més. La constatació d'aquesta realitat fa que Jaume Codina esmicoli en el seu estudi les divisions acadèmiques tradicionals. L'àmbit cronològic del llibre va de començament del segle XIV, en plena baixa edat mitjana, fins a començament del segle XVIII, a les portes de l'edat contemporània; abraça per tant gran part de la societat preindustrial i deixa el segle XVIII, que l'autor coneix prou bé, per a un volum posterior.

L'autor tampoc estructura l'obra segons les divisions tradicionals, perquè delimita d'entrada dues grans etapes històriques que no coincideixen amb la divisió acadèmica clàssica: del segle XIV a la primera meitat del XVII, la història de Sant Boi es caracteritza per la lluita contra el poder senyorial i el sistema feudal. Tot seguit s'obre un segon període, la segona meitat del segle XVII i primers anys del XVIII, que es caracteritza pel "germen del verí revolucionari dels pobles". Ambdues etapes tenen un tret comú: "és la història d'un deseiximent progressiu del poder senyorial". Ara bé, aquesta visió "macro" s'ofereix únicament en la presentació del llibre, perquè després el temps es dilueix en els talls cronològics de vint-i-cinc anys que en un ritme exacte estructuren l'obra. L'autor justifica aquesta divisió temporal perquè "és un espai de temps suficient per copsar les grans transformacions i alhora les petites pulsacions del cos social". Resta lluny, per tant, el mètode històric orteguian que el mateix autor desenvolupà en obres anteriors com *Les generacions pratenques, 1538-1972* (1972), *Curs d'introducció metodològica a la història de l'Hospitalet de Llobregat* (1975) i *Els Pagesos de Provençana* (1987-1988).

El contingut de cada quart de segle no segueix un ordre predeterminat sinó que depèn dels fets sobresortints de cada moment. No existeix una jerarquia interna dels esdeveniments i amb això l'autor vol indicar que són els mateixos esdeveniments els que marquen el ritme narratiu del treball, fidel a la seva afirmació que "la microhistòria es caracteritza perquè no té cap posició apriorística; no hi ha cap posició presa en començar la investigació". Predominen, tanmateix, els temes relacionats amb la vida privada (la propietat, el préstec, el matrimoni, la vida material...) i les grans empreses col·lectives (edificació de l'església parroquial, manteniment de les defenses contra el riu, defensa dels terrenys de pastura...).

El llibre conté una bona dosi d'anàlisi estructural: la demografia, la propietat i l'estratificació social hi són presents. Un detall prou important —i alhora l'herència

de l'anàlisi quantitativa i serial— són les llistes de preus i salaris que s'inclouen en cada capítol. Però la fredor de les sèries vénen compensades amb nombrosos exemples extrems de la vida quotidiana, que permeten al lector extreure una idea exacta del nivell de vida real d'un comparet o d'un menestral. Al mateix nivell que l'anàlisi de les estructures, Codina anota fets aparentment intrascendents que, tanmateix, no ho són. El segle XV, per exemple, veu com s'estableix a Sant Boi el primer préstic, i unes notes gairebé anecdòtiques: l'any 1450 apareix el primer Baldiri, el nom de pila del patró local, i l'any 1453 s'instal·la el primer rellotge públic.

Arribats a l'any 1553, Codina ens mostra per a què serveix la microhistòria. El fogatge de 1553 dona —si es pren al peu de la lletra— una disminució poblacional del 30%, una espectacular davallada que anorrearà el creixement experimentat fins aleshores i desmunta qualsevol teoria de recuperació demogràfica en el segle XVI. La reconstrucció de famílies i el coneixement exhaustiu que l'autor té dels habitants de Sant Boi li permeten afirmar que aquell cens, fet amb finalitats fiscals i no demogràfiques, conté una ocultació del 40% de la població.

L'autor encara el segle XVII magistralment. Al llarg de la centúria s'accelera el procés de pèrdua de la propietat pagesa, fenomen perfectament documentat a través dels embargaments judicials i de les excomunionis per deutes, i Sant Boi de Llobregat es converteix en una societat de pagesos pobres. Jaume Codina clou l'obra insistint en la doble dinàmica històrica: la història de Sant Boi, "des de la fi de l'Edat Mitjana al bell mig de l'Edat Moderna, té una doble via: per un cantó, la del lent i penós, progressiu avenç, com a comunitat però també en el camp individual, envers les llibertats que condueixen a la fi de l'Antic Règim i a l'adveniment del sistema democràtic. L'altra via, però, és més dolorosa. És la via de l'empobriment general".

Aquesta obra ens permet entendre els avantatges i les limitacions de la microhistòria, forma de fer història que —segons Georg G. Iggers— manté molts punts de contacte amb la ciència social històrica que s'establí en els països occidentals després de la Segona Guerra Mundial. Els microhistoriadors segueixen creient en la idea il·lustrada del progrés i de la modernització com a motors de la història humana, però han corregit aquesta visió optimista i s'esforcen per esbrinar com els homes l'han viscut i experimentat, i sobretot inclouen en les seves investigacions els homes i dones que n'han estat exclosos o n'han sortit perjudicats. En paraules

d'E. P. Thompson, la nova història social pretén "salvar el calceter pobre i l'artesà antiquat de la desmesurada arrogància de la posteritat". I en aquesta qüestió coincideixen fortament els microhistoriadors i molts conreadors de la història local empírica: ambdós, situats en un àmbit de recerca focalitzat i reduït —i per tant humanitzat—, tenen una visió crítica de la modernització experimentada per les societats occidentals en els darrers dos segles i reivindiquen fortament la identitat local perduda, és a dir, allò que un dia fou i que ara ja no és a causa, en part, d'una evolució violenta.

Certa microhistòria enllaça també amb idees centrals de la historiografia marxista no dogmàtica, particularment en l'interès pels conflictes com a motor de la societat i clau d'explicació de la dinàmica social. Però els microhistoriadors no es centren en els conceptes "macro", com el mercat o l'Estat, sinó que estudien el poder i la desigualtat social en les experiències de la vida laboral, familiar i veïnal. En aquest punt Codina coincideix amb Giovanni Levi, quan afirmen que cap societat constitueix un sistema integrat i que els conflictes existeixen en totes les cultures inclòs el nivell microhistòric. Les seves obres sobre Sant Boi parlen de penalitats, lluites i fracassos, de gent que estima i odia com nosaltres, d'una societat molt més real i per tant més propera.

L'obra de Codina parteix de la demografia històrica quan s'ha dedicat a la massa de la població que intentava registrar amb mètodes quantitius. S'ha adonat, però, que la massa estava muda i sense rostre ni noms. Per això el nostre autor s'ha dedicat a la reconstrucció de famílies i a la descoberta de vides particulars, de biografies corrents i de famílies que viuen i lluiten a dins, i al mateix temps en els límits, de les regles socials.

Però aquesta historiografia té problemes substantius. Un d'ells rau en com reconstruir els processos mentals d'homes i dones corrents a partir de textos com les declaracions obtingudes sota la pressió de processos judicials. Certament és molt més fàcil reconstruir el patrimoni o el nivell de vida d'un pagès emfiteuta del XIV que no el seu univers mental. ¿Com evitar restar presoner dels textos? ¿Fins a quin punt, com va afirmar Lawrence Stone, la paraula condiciona el coneixement històric?

Un altre interrogant té a veure amb els historiadors que, arribant fins a les darreres conseqüències, renuncien a formular qualsevol teoria. Jaume Codina ha mostrat el seu rebuig a les teories preconcebudes i en

això s'identifica plenament amb els microhistoriadors que no volen aproximar-se al passat a partir de categories ahistòriques i deixen que l'objecte d'investigació parli per si mateix. El seu objectiu és la reconstrucció descriptiva i al màxim de completa de la societat del passat, a partir d'una metodologia que recorda la "descripció densa" de l'antropòleg americà Clifford Geertz.

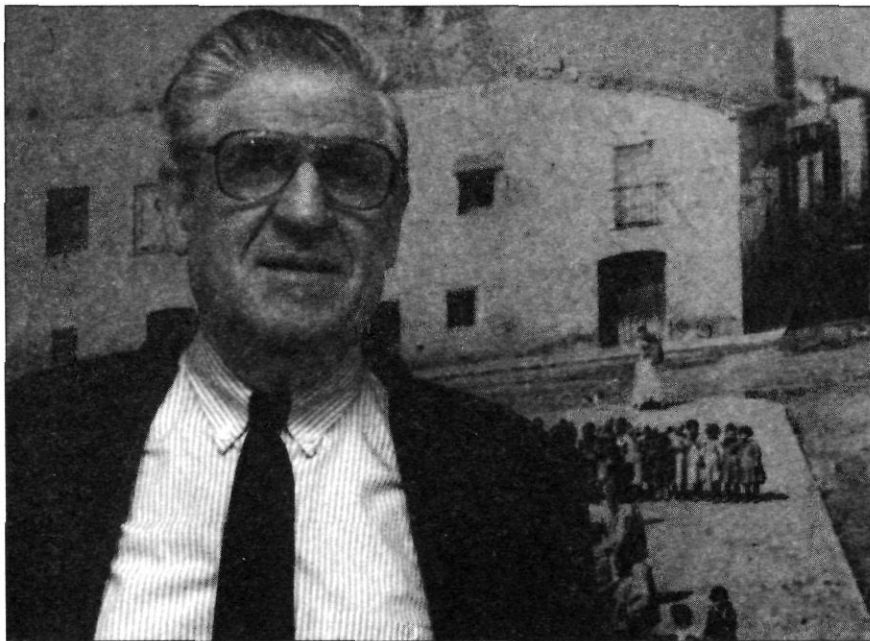
El nostre autor, que ha dit que "investigar és anar destriant en la foscor", pretén fer reviure el passat d'una forma neutra a partir de l'anàlisi exhaustiva de les dades existents. Creure que el paper de l'historiador s'ha de limitar a llegir i investigar els documents, a ordenar-los i enregistrar-los cronològicament, i a determinar quina és la història vertadera o més plausible que es pot explicar a partir de les dades que contenen, és limitar el potencial explicatiu i de la ciència històrica. El problema clau consisteix a determinar d'entre el munt d'històries que l'historiador descobreix (històries individuals, familiars, locals...), quines són les que millor "descriuen" i adquireixen, per tant, la categoria de fets explicatius d'una determinada societat i època. Jaume Codina ha destriat i el resultat de la tria

és el llibre que en aquests moments veu la llum.

L'objectiu d'assolir la major objectivitat possible i la necessitat d'utilitzar una metodologia que parteixi de l'anàlisi dels fets concrets troben el seu complement en el permanent diàleg entre el concepte i la dada empírica. Caldria recordar l'afirmació de l'historiador anglès E. P. Thompson, en la seva obra *Miseria de la teoria* (1981), que "el discurs de demostració de la història consisteix en un diàleg entre concepte i dada empírica, un diàleg conduït per hipòtesis successives, d'una banda, i per la investigació empírica, de l'altra". Únicament així pot avançar el coneixement històric, que és per pròpia natura provisional i incomplet, un coneixement que –segons March Bloch– "està en constant progrés, es transforma i perfecciona contínuament". Una part dels microhistoriadors han tingut un paper essencial en l'evolució recent de la disciplina perquè han corregit els aspectes de la historiografia tradicional que ja no servien, però s'han enfrontat al relativisme, l'irracionalisme i la reducció de l'obra de l'historiador a una activitat purament retòrica que es redueix a la simple transcripció i interpretació de textos.

15 de maig de 1999.

Articles

Jaume Codina ha entès la microhistòria com l'anàlisi màxima de la realitat circumdant d'un passat estudiat.